

Аднан Х. Бјелак
Државни универзитет у Новом Пазару
Департман за филолошке науке
Српска књижевност и језик

УДК 811.163.41'35: 821.163.41-32 Sijerić Ѓ.
DOI 10.46793/Uzdanica19.1.065B
Оригиналан научни рад
Примљен: 25. фебруар 2022.
Прихваћен: 27. мај 2022.

УПОТРЕБА И ФУНКЦИЈА ЗАРЕЗА У СИЈАРИЋЕВОЈ ПРИЧИ „СЛИКА”

Айспиракџи: У раду се бавимо језичком анализом материјала експерпираног из приче „Слика”, која је саставни део збирке насловљене *Приче из хиљаду и једне ноћи*. Настојимо да прикажемо употребу зареза као интерпункцијског знака, који је у контексту дате приче носилац стилских ефеката. Сијарић зарез употребљава разнолико, чиме се намеће закључак да је његов усмени говор уско повезан са писаном реализацијом. Стога његов текст на моменте одаје утисак спонтаности, какав и може настати као резултат тренутног промишљања и говора. Аутор зарезом истиче контекстуално битне делове текста, замењује независне везнике формирајући асиндетске синтаксичке структуре, замењује друге знакове интерпункције, одваја вокатив именских речи, указује на реченичну инверзију, те га употребљава као јако изражајно средство којим се истичу квалитативне особине описиване личности и/или предмета. Анализом материјала приказујемо оправданост овакве употребе зареза као интерпункцијског знака.

Кључне речи: језик, интерпункција, зарез, стил, Ђамил Сијарић.

УВОД

Ђамил Сијарић (1913–1989) био је изузетно специфична личност по-сматрајући јужнословенске књижевности генерално. Осим по врло интересантној биографији, истиче се и по књижевној заоставштини, која је усмерена ка традиционалном и на граници са модерним, где се јасно види „дубоко познавање свих културних специфичности јужнословенског и балканског простора” (Реброња 2013: 12). О књижевном стваралаштву Ђамила Сијарића писано је више научних радова. Поред тога што је у књижевној критици оцењен углавном¹ као иновативан аутор, Сијарић се издиференцирао и као

¹ Постоје критичари који о књижевном стваралаштву Ђамила Сијарића не говоре позитивно. Такав је и Бандић који каже: „Уверавају нас да је велико и величанствено оно што је обично и свакодневно; просечност ће се најлакше или најбрже разоткрити кад се уздиже и

аутор посебног језичког израза. Језик овог аутора третиран је у више научних радова, такође, међу којима су и две докторске дисертације – Хасније Муратагић Туне, која се бавила целокупним Сијарићевим језиком и Сава Стевовића, који је језик Ђамила Сијарића посматрао са аспекта дијалектологије.

Његов језик је из усменог казивања преточен у форму уметничког израза (Башић 2013: 10), с обзиром на то да је врло често усмено говорио, казивао, формално и неформално (Исто: 9). Башић (2013: 9) наводи да је Сијарић на тај начин, усменим казивањем, изоштравао своју мисао, чинио је лепшом и пријемчивијом, те се ослобађао страха од њеног сливања у писану форму, што упућује на то да овај аутор ствара уметничку причу на основу усмених сижеа и мотива (Исто: 14). Стога је и његов језички израз у књижевности врло специфичан – проникао из народног говора Бихора. И Вељовић (2017: 47) упућује да „проза Ђамила Сијарића највећим делом дијалекатски је обојена, а идиом који стоји у основи нараторског и говора ликова јесте бихорски говор, који је део зетско-сјеничког дијалекта”.

Међутим, бихорски народни говор знатно је фреквентнији у говору ликова. Сијарић, коментаришући свој језички израз, подвлачи:

„Писци, умјетници, морају изузетно добро познавати језик, морају бити способни да се служе његовим сложеним, рекао бих, деликатним изражајним средствима. Морају одабирати она права. Писани језик је веома сложен, много сложенији од говорног. [...] Писац је дужан да пред читаоца изађе пристојно. Мора да пише јасно и правилним језиком. Треба да има реда у излагању. Писац не смије бити нејасан, не смије да се понавља, не смије да тапка на истом мјесту. [...] Мислим да сам писмен човјек, мада се нијесам служио правописом, ни било каквим рјечником” (Муратагић Туна 2013: 23).

Сијарић посебно истиче језик свог родног краја наводећи да је „дуго петрифициран, о њему се ништа није знало” (Исто: 24).

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Будући да се језику Ђамила Сијарића до сада није много приступало с овог аспекта, наш задатак јесте да на материјалу ексцерпираном из приче „Слика”, која је саставни део збирке *Приче из хиљаду и једне ноћи*, прикажемо употребу и функцију зареза као интерпункцијског знака, који је у контексту приче носилац стилских ефеката. Сијарић зарез употребљава разнолико, што потврђује чињеницу да је његов усмени говор уско повезан са писаном реализацијом. Његов текст на моменте одаје утисак спонтаности, какав и може настати као резултат тренутног промишљања и говора. Аутор зарезом истиче

проглашава за величину: тражићемо је, природно, тамо где мора да буде, али је онде, разуме се, неће и не може бити!” (Бандић 1986).

контекстуално битне делове текста, замењује независне везнике формирајући асиндетске синтаксичке структуре, замењује друге знакове интерпункције, одваја вокатив именских речи, указује на реченичну инверзију, те га употребљава као јако изражајно средство којим се истичу квалитативне особине описиване личности и/или предмета. Анализу материјала дајемо у наставку, чиме желимо да покажемо оправданост овакве употребе интерпункције, примарно зареза.

АНАЛИЗА ГРАЂЕ

Зарез (запета) се у Правопису српског језика третира као изузетно битан знак за обележавање односа међу реченицама и њеним члановима. У усменом говору зарез се реализује као пауза без спуштања гласа, док је за писану форму употреба зареза прописана (Пешикан, Јерковић, Пижурица 2010: 101). Правописна норма, стога, нуди јасно дефинисана правила употребе, неупотребе и слободне употребе зареза као правописног знака. Слободна употреба зареза представља слободу дату самим ауторима, у ком се случају сугерише како треба схватити одређене делове текста – контекстуално повезане или издвојене, а посебно истакнуте (Исто).

Употреба зареза у језику Сијарићевог књижевног текста врло је изразита и има стилску вредност. Овај интерпункцијски знак регистровани смо на више места са различитом службом. У причи „Слика” зарез је неретко употребљен на оним местима која су контекстуално повезана, постижући тиме различите импресије, чиме зарез добија функцију одвајања целине. Мада би синтаксичка структура подразумевала другачију конструкцију, оваквим поступком издвајају се посебни делови текста.

Ариф је био из села код Новог Пазара, из Загуљаче. (97) [Ариф је био из села Загуљача код Новог Пазара.]

Оваквом реченичном конструкцијом Сијарић посебно наглашава уже место са ког Ариф потиче, упућујући, можда, и на његов друштвени статус. Иако је био општински послужитељ, за Арифа се у граду готово и није знало до оног момента у ком добија задужење да помогне општинском службенику у распродаји оставштине иза Јевреја.

Аутор зарез употребљава и у служби одвајања реченица, формирајући на тај начин мноштво асиндетских синтаксичких структура. Овакве структуре могу се раздвојити тачком или повезати неким независним везником.

Тежак је, тешко је ово дрво око њега. (98) [Тежак је и тешко је ово дрво око њега.] или [Тежак је, а и тешко је ово дрво око њега.]

С друге стране, независне напоредне конструкције, које су у саставном односу, приказује и као две засебне реченице. Њих одваја тачком. Узимајући у обзир да су кратке реченице одлика стила овог аутора, којима изазива јачи ефекат, оне су и сасвим оправдане. Његове кратке реченице доприносе експресивности исказа и кључно су изражајно средство. Међутим, ове синтаксичке структуре, означене истим субјектом, могу бити у напоредном односу и повезане везником.

На ћуприји је стао. Окренуо пролазницима леђа да му на њима гледају слику... (99) [На ћуприји је стао и окренуо пролазницима леђа да му на њима гледају слику...]

Када и употребљава неки независни везник (*и* или *али*) у контекстуално повезаним целинама, једну смисаону целину завршава тачком, а нову, некада и беспредикатску, започиње везником.

*Дјеца ћа ићако зову. И ја ићонекаг. (100) [Дјеца ћа ићако зову и ја ићонекаг.]
Не чујемо се нас двојица. Али се ићознајемо... (102) [Не чујемо се нас двојица,
али се ићознајемо...]*

Узимајући у обзир да је предикат конститутивни део реченице и изражен личним глаголским обликом, овакве структуре одступају од тог обрасца (први пример), што наглашава и Пипер са сарадницима када каже: „Реченице без предикатског израза представљају изузетак од изнетог правила о глаголу у личном глаголском облику као конститутивном елементу предикатског израза” (2005: 308). Мада је за њихово разумевање потребан шири семантички контекст, овакве структуре знатно су ефектније у преношењу експресивности, чиме се уочени поступак може оправдати. Овакве конструкције вероватно настају и из спонтаности писања, што је одлика Сијарићевог стила, јер он течно пише као што течно говори и свака пауза у говору означена је паузом у писању. Краће паузе у говору реализују се зарезом у писању, док дуге паузе у говору обележава тачком у писању.

Ипак, потребно је нагласити да је Сијарићев језик, посматрајући целиновито, стандардни. Знатно је већи број оних синдетских реченица прилагођених правописној норми српског језика.

*[...] ја њећа како си, а он мене како си ићи [...] (98)
[...] насћављао је, али ћа жена није слушала [...] (101)*

У случајевима у којима би имало смисла тачком, чак и неким другим интерпункцијским знаком, направити паузу, Сијарић користи зарез. Контекстуално, тачком или одмакнутом цртом део текста би био издвојен, чиме би исказ био ефектнији и на читаоца оставио јачи утисак.

Овоме на слици оћивара се ићуи, ићуићује овај. (103) [Овоме на слици оћивара се ићуи. Пуићује овај.] или [Овоме на слици оћивара се ићуи – ићуићује овај.]

Ипак, није реткост да се уместо зареза користи цртом, која исказу даје стилску вредност, доприноси експресивности и растерећује текст засићен зарезима. Оваква употреба интерпункције на општем плану одаје утисак несрећености и нагомиланости, али интерпретација језичких и стилских финеса говори о оправданости употребе интерпункције на овакав начин. У коначном, црта може послужити и за уобличавање текста, повећавајући његову визуелну јасност и прегледност, те појачавајући или замењујући оне интерпункцијске знакове који су мање уочљиви (Правопис 2010: 125).

*Био је само кад би сјели за софру – јер њага је био само једна слика
[...] (101)*

*[...] удјенуо главу, и из њега гледао мјесито ситарца – који је јорио и освје-
ћљавао га [...] (104)*

Поштујући правописну норму српског језика, Сијарић је доследан у употреби зареза у констукцијама које су изражене инверзијом. Он поштује правописно правило којим се одређује да је писање зареза, уколико се зависна реченица нађе испред управне (главне), обавезно (Правопис 2010: 113).

[...] ако неко кући ову слику, нека чува да дјеча не сломе џам. (98)

Кад неко наиђе и засјане пред сликом, он је јојодигне да се боље види. (100)

Овакве конструкције су уобичајене уколико их посматрамо са аспекта језичке норме. Сматрају се сасвим регуларним, с обзиром на то да реченице у инверзији подразумевају обавезно писање зареза по граматичком аутоматизму (Правопис 2010: 114).

Није реткост да Сијарић употреби зарез испред везника *и*. Према правописној норми српског језика зарез се не пише испред везника *и*, па ни када је удвојен (Правопис 2010: 153).

*[...] саицу се, и људи су му јомоли да је дигне на леђа [...] (99) [саицу се
и људи су му јомоли да је дигне на леђа]*

*Окренуо га сокаку, и њако сјојимо нас двојица. (101) [Окренуо га сокаку и
њако сјојимо нас двојица.]*

*[...] удјенуо главу, и из њега гледао мјесито ситарца. (104) [удјенуо главу и
из њега гледао мјесито ситарца.]*

Међутим, будући да правописна норма зарезу даје и факултативни статус, чија употреба зависи од одлуке аутора хоће ли га употребити или не, а узимајући у обзир да правописна норма дозвољава употребу зареза у оним конструкцијама које су накнадно додате или нарочито наглашене, сасвим је оправдано што Сијарић испред везника *и* употребљава зарез. Оправдање за овакав поступак можемо тражити и у чињеници да је у питању књижевно-уметнички текст, па је у том случају дозвољено одступање од стандардно-језичке норме, а такви поступци углавном су инспирисани стилским обли-

ковањем текста, где нас „појам стила суочава са самом стварношћу језика у неисцрпној разноликости његове употребе, јер он подразумејева конкретну, слободну и стваралачку реализацију језика у живој стварности говорне или писане ријечи” (Лешић 2011: 145).

Употреба зареза евидентна је и у одвајању вокатива у реченичној конструкцији. Вокатив је, према Правопису (2010: 103), „граматички издвојен из реченице и стоји изван њеног и субјекатског и предикатског дела”. Стога ће се вокатив у говорном облику издвајати интонационо, док ће се у писаној форми обавезно одвајати зарезима без обзира на то да ли је његова позиција у исказу иницијална, медијална или финална. Сијарић углавном поштује правописно начело којим се налаже да се именска реч у вокативу одваја зарезима. Доследан је у употреби зареза када је вокатив у медијалној или финалној позицији.

Слушаиш ли њи ово, жено, шћо ја њеби њричам? (101)

Шћо ње њлега, Ариффе! (102)

Међутим, када се вокатив нађе у иницијалној позицији у реченици, Сијарић у једном случају користи зарез, а другом не.

Сејго, сјегни... (103)

Сејго њђи... (103)

Сијарићев стил одликује се изузетно богатим описима, епитети-ма. Приликом конструисања реченица такве садржине, поштује правописна начела. С једне стране, употреба зареза заснива се на правописном правилу обавезне употребе међу члановима у набрајању. С друге, у питању је и јако изражајно средство којим се истичу квалитативне особине описиване личности и/или предмета.

Човјек на слици био је сћар, њојово њресћар, са њињонњлим очима, са дубо-ким борама на лицу, са брадом која му је доишрала до њаса. (97–98)

Када се користи набрајањем структурисаним од два или више појмова у напоредном односу, Сијарић не прави огрешења о стандарднојезичку норму. Не користи зарез испред везника који повезује напоредне чланове, што је у складу са правописном нормом српског језика.

Они шћо су на чаршији њпродавали сир, луч, сукно, срњове и косе, узде и њларе [...] (97)

ЗАКЉУЧАК

Сијарић је аутор код кога су усмени исказ и писана реч уско повезани. Његов усмени исказ преточен је у писану реч, што упућује на спонтаност стварања књижевноуметничког текста, чиме је оправдано и његово стилско уобличавање. Овако схваћено, сасвим је природна врло честа слободна употреба зареза – посебно ако узмемо у обзир да правописна норма српског језика то и дозвољава, што је дато ауторима при креирању израза књижевног текста.

Употреба и функција зареза као правописног знака на примеру приче „Слика” Ђамила Сијарића реализује се као изузетно јако изражајно средство. Њиме аутор издваја контекстуално повезане делове текста и сугерише како их треба схватити. На тај начин постиже различите импресије, изазива јачи ефекат, те доприноси експресивности исказа.

Зарез и његова функција у причи „Слика” манифестују се кроз:

- истицање текста, чиме се посебно наглашавају његови контекстуално битни делови;
- формирање асиндетских синтаксичких структура, које су фреквентне у стилу овог аутора, а чиме се истиче значај садржаја исказа који се преноси, изазивајући на тај начин јачу експресивност;
- распоред зависних реченица у инверзији;
- одвајање вокатива именских речи – без изузетка кад су у питању медијална и финална позиција; у иницијалној позицији се региструју одступања;
- употребу испред везника *и*, чиме се издвајају накнадно додате конструкције, где су такви моменти инспирисани и стилским обликовањем текста;
- употребу чланова реченице у набрајању, с обзиром на то да је Сијарићев стил богат епитетима, тиме истичући квалитативне особине описиване личности и/или предмета.

У коначном, овакви поступци у креирању књижевноуметничког текста Сијарића неће детерминисати као аутора који не познаје норму српског језика, већ ће свако одступање од стандарднојезичке норме наћи упориште у стилском обликовању израза овог аутора.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Бандић (1986): М. Бандић, Величање просечности, *Критичари о дјелу Ђамила Сијарића*, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, 212–217.

Башић (2013): Х. Башић, Између усмене и писане ријечи, *Ког: Часопис за књижевност, културу и науку*, Подгорица: Центар за очување и развој културе мањина, 9–15.

Вељовић (2017): Б. Вељовић, Обележавање прошлих понављаних радњи у приповеткама Ђамила Сијарића, *Исходниша*, 3/2017, Ниш: Филозофски факултет, 45–61.

Лешић (2011): З. Лешић, *Језик и књижевно дјело*, Београд: Службени гласник.

Муратагић Туна (2013): Х. Муратагић Туна, Тамо гдје се тешко живи – лијепо се говори, *Ког: Часопис за књижевност, културу и науку*, Подгорица: Центар за очување и развој културе мањина, 16–25.

Пешикан, Јерковић, Пижурца (2010): М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурца, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

Пипер и др. (2005): П. Пипер и други, *Синтакса савременог српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Реброња (2013): Н. Реброња, *Романи Ђамила Сијарића између традиционалне и модерне*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.

Сијарић (2014): Ђ. Сијарић, *Приче из хиљаду и једне ноћи*, Бијело Поље: Локални јавни емитер Радио Бијело Поље.

Adnan H. Bjelak

State University of Novi Pazar
Department of Philology
Serbian Literature and Language

THE USE AND FUNCTION OF COMMA IN SIJARIĆ'S STORY “SLIKA”

Summary: This paper deals with the linguistic analysis of material excerpted from the story “Slika”, which is an integral part of the collection entitled *Приче из хиљаду и једне ноћи*. The use of comma as a punctuation mark, which is the bearer of stylistic effects in the context of the story is analyzed. Sijarić uses commas in various ways, which leads to the conclusion that his oral speech is closely connected with its written form. Therefore, at times, Sijarić's text gives the impression of spontaneity, which can be seen as a result of his current thoughts and the way of speaking. The author uses commas to emphasize contextually important parts of the text, to replace independent clauses conjunctions forming asyndetic syntactic structures, to replace other punctuation marks, to separate nouns in the vocative case, to indicate inversion, and as a strong stylistic device emphasizing the qualitative characteristics of the described person and/or object. The analysis of the material has shown that the use of comma as a punctuation mark is justified.

Keywords: language, punctuation, comma, style, Ćamil Sijarić.